

בשעה שתארו חז"ל את המבנה היסודי של עולמם של חכמים, עסקו בעיקר בעובדה כי ישנן מחלוקות רבות בעולמם:

בעלי אסופות אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה הללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין הללו פוסלין והללו מכשירין... (במדבר רבה יד, ד).

מעבר לשאלה הפילוסופית מפני מה יש גוונים כה רבים, שלה יש לייחד דיון נפרד, עולה גם שאלה קיומית שחז"ל שמו בלב תלמיד המתבונן בתופעה זו ריבוי הגוונים הביא את התלמיד תשאל כיצד יבחר הוא את דרכו. על כך השיבו חכמים:

שמא יאמר אדם הואיל והללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין הללו פוסלין והללו מכשירין היאך אני לומד תורה מעתה ?

ת"ל נתנו מרועה אחד אל אחד נתנן פרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ב"ה שנאמר (שמות יט) וידבר אלקים את כל הדברים האלה –

אף אתה עשה אונך כאפרכסת וקנה לך לב שומע את דברי המטמאין ואת דברי המטהרין את דברי האוסרין ואת דברי המתירין את דברי הפוסלין ואת דברי המכשירין".

הביטוי הוא ביטוי נפלא: קנה לך לב שומע – תפקידו של התלמיד אינו להכריע. תפקידו בשלב הראשון של הלימוד, עד שהוא מגיע לדקרת תלמיד שהגכי להוראה ומורה, הוא להקשיב לטיעונים כולם, ביושר ובנאמנות, באובייקטיביות ובהחזות, ולנסות לעמוד על צדדי האמת העולים בכל אחד מהכיוונים.

אף אנו ננסה במאמר קצר זה, לעמוד על טיב הויכוח והדיון העולמם של חכמים ביח סלתגובות השונות לתוכנית המכונה בישראל תוכנית ההתנתקות. לא נעסוק בהיבטים הפוליטיים שלה, אלא רק בהיבטים שינדונו בבית המדרש ובכתבי רבנים בני דורנו, וד' הטוב יסייע בעדנו שלא נסטה מן האמת בהצגת הדברים.

הבה נעקוב ראשית אחר הטיעונים שבפי מצדדי סרוב הפקודה, הניסיון למנוע בכוח את הביצוע, ואף נרחיק לכת לאלה המצמצמים את זיקתם למדינת ישראל בעקבות תוכנית זו. יש להדגיש כי אין חובה לסבור את כל הטענות, ורבים מתלמידי החכמים מחזיקים רק בחלק מן הטענות, שדי בהן כדי לטעון לחוסר הסמכות של המדינה. בדברינו הבאים נתמקד אך ורק בתוכנית ההתנתקות, ולא נגלוש לעיסוק בנושאים נוספים הניצבים על סדר היום הציבורי של מדינת ישראל ושל הציונות הדתית.

א. תוכנית ההתנתקות מנוגדת להלכה ולאמונה, ואינה בסמכותה של מדינת ישראל. בראש ובראשונה, עוד קודם לכניסה לדיון ההלכתי, היא מבוססת על נקודת הנחה שהיא הפוכה לחלוטין מעמדתה של התורה. בעוד שלפי התורה למדנו כי ריבוננו של עולם נתן את ארץ ישראל לעם ישראל, וברית נצח נכרתה בין עם ישראל לארץ ישראל, יוצאת תוכנית ההתנתקות מעמדה כי חלקי ארץ אלה הם שטח כבוש בידנו, ואין אנו קשורים בהם, כי אם כובשים זרים.

ב. לא זו בלבד, אלא שההחלטה להסגיר את שטחי ארץ ישראל לפלשתינאים מנוגדת גם לכל המהלך האלוקי. זכינו והקב"ה נתן לנו את האפשרות לשוב לחלקים אלה במהלך הישועה הגדול של מלחמת ששת הימים, ובכלל במהלך הגאולה של שיבת ציון השלישית, והסגרת שטחים אלה לפלשתינאים היא כפירה בטובה, והפקרת האחריות שיש לנו על הארץ.

ג. מעבר לשתי הקדמות אלה, התוכנית גם היא מנוגדת להלכה מסיבות שונות. ראשית, על מדינת ישראל מוטלת מצוות ישוב ארץ ישראל, ואין ממשלת ישראל רשאית לקבל החלטות ולבצע מדיניות המנוגדת למצוות התורה כפי שהגדיר אותה הרמב"ן. הרמב"ן לימדנו כי אנו מחויבים לרשת את הארץ ולא להותיר אותה לזולתנו מן האומות, ואין עשייה מנוגדת כל כך למצוות התורה כמו הסגרת השטחים לפלשתינאים.

ד. לא זו בלבד אלא שמדובר גם בלאו שהוא "לא תחנם". התורה אסרה עלינו לתת לגויים חנייה בקרקע, ותוכנית זו נותנת להם חנייה, ועוד במקומות מובהקים של ישוב.

ה. אין רשות לממשלה לעקור יהודים מאדמתם. ישנם זכויות פרט המוכרות בהלכה, וגם לשלטון יש גבולות. דוגמה לדבר מצינו בימי אחאב, שלא הייתה סמכות בידו להפקיע את כרם נבות. לכל היותר מותר היה לממשלה להשאיר את התושבים שם ולאפשר למי שיחפוץ לחיות תחת שלטון פלשתינאי. ברם, בשעה שהממשלה עוקרת יהודים מאדמתם היא חורגת מסמכותה, פועלת כמגרשת וכמי שמביאה גלות על התושבים – דבר שאין היא רשאית לעשות. כאשר מדובר על בתי כנסיות, או על פינוי קברים ממקומם – הדבר מחמיר את חוסר הסמכות.

1. תוכנית ההתנתקות מסכנת את שלום האומה הישראלית. אין מומחה ביטחוני אחד הקובע כי מצב הביטחון ייטיב לאחר הנסיגה. להפך – רבים טוענים כי הביטחון יורע, והאיומים יתקרבו למרכז הארץ. בידוע כי פיקוח נפש הוא כלל גדול בהלכה, והממשלה הולכת ומפקחת את נפשו של כלל ישראל.

2. תוכנית ההתנתקות התקבלה ללא סמכות כלל. ראש הממשלה רץ לבחירות על מצע של התנגדות כוללת לתוכנית חד צדדית, והוא לא קיבל מנדט לבצע מדיניות אחרת מזו שהבטיח. ראש ממשלה חייב בהבטחותיו לבוחר. מעבר לכך, נעשו חריגות חמורות ביותר במהלך קבלת התוכנית – פיטורי שרים, הבטחה לקיים את משאל מתפקדי הליכוד והפרתה, איומים וברוטליות כלפי חברי כנסת ועוד ועוד. הגרוע מכל הוא שלא ניתנה הזדמנות למתנגדי העקירה לשכנע את העם – אם בדרך של בחירות או בדרך של משאל עם. בשל כך, אין סמכות לבצע תוכנית ללא מנדט מן העם.

מהן ההשלכות על מעשיו של היחיד או של הציבור לאור העובדה שהממשלה מנהלת מדיניות כה חמורה ללא סמכות? גם כאן מדובר על תגובות הלכתיות שונות, ותלמידי חכמים פוסקים כחלקם או ככולם:

א. אסור לתרום לפעולה שלטונית ולהשתתף בה. אסור לאף יהודי ליטול בה חלק, והוא חייב לסרב פקודה ולהימנע מלתת יד לפעולות האסורות על פי ההלכה. כל השתתפות בפעולה זו היא למעשה שותפות לדבר עבירה, ומדובר בסוגים שונים של עבירות – למן העבירות הלאומיות ועד לגזל והסגת גבול, שהרי אם אין סמכות לשלטון להורות על ביצוע מדיניות זו הרי שמי ששותף בה הוא גזלן. הרמב"ם פסק להלכה בהלכות מלכים כי אם המלך מורה לעשות עבירה אסור לשמוע לו, וזה מקרה מובהק בו השלטון מטיל על האדם חובה לעשות דברים המנוגדים להלכה. הדבר דומה לפקודה לחילול שבת או לאכילת איסור אחר, שבוודאי יש לסרב לבצעה. סירוב פקודה יחזק את מדינת ישראל, ויעמיד את הצבא על בסיס מוסרי ציוני והלכתי. הדבר דומה לחובה החוקית לסרב פקודה בשעה שניתנת פקודה בלתי חוקית בעליל – עמדה המחזקת את התוקף המוסרי של הצבא.

ב. ישנה סמכות מלאה וזכות אנושית חוקית למנוע את פעילות הממשלה בדרך של מרי אזרחי. אין מקום לאלימות, וכל הרבנים שהביעו את דעתם פסקו שאין לנקוט באלימות, אולם מותר לנסות באופן מעשי למנוע את ביצוע ההחלטה. הדרך העיקרית למימוש הניסיון למניעה היא להציף את האזורים המיועדים להחרבה במספר אנשים אשר ימנעו את האפשרות למימוש החלטות הממשלה.

ג. מיעוט זעיר בין הרבנים סובר שיש להרחיק לכת ולנתק את עצמנו ממדינת ישראל. אין היא מדינת ישראל שסברנו בטעות שהיא ראשית צמיחת גאולתנו. היא מתכחשת ליעודיה העיקריים, כשאחד מהם הוא החובה לרשת את הארץ. התכחשות זו מפקיעה את הקשר בינינו ובין המדינה. אחת ההשלכות הראשונות של עמדה זו היא ההימנעות מציון יום העצמאות כיום מיוחד, ובוודאי שהפסקת ראיית מדינת ישראל כראשית צמיחת גאולתנו.

מן העבר השני ניצבת קבוצה אחרת של תלמידי חכמים, אשר חולקים על נקודות ההנחה של האמור לעיל המחלוקת יכולה להיות בשני כיוונים עיקריים. ראשון בהם הוא מחלוקת על נקודות ההנחה העוסקות בשלילת הסמכות ממדינת ישראל לקבל את תוכנית ההתנתקות כתוכנית המדינית של המדינה. ניתן לחלוק על חלק מנקודות ההנחה דלעיל, או על כולן, ובכך לטעון כי יש סמכות לממשלת ישראל לקבל את תוכנית ההתנתקות. כיוון שני של מחלוקת דן בדרכים ההלכתיות להגיב על תוכנית שממשלת ישראל קיבלה בחוסר סמכות – גם אם אכן אסור לה לעשות כן, ייתכן כי מבחינה הלכתית לאזרחים אסור לסרב פקודה או לנסות למנוע בכוח את ביצוע המדיניות. גם כאן, כמובן, אין צורך לקבל את כל נקודות ההנחה.

מהן עמדות היסוד של הטוענים כי ממשלת ישראל רשאית הייתה לקבל את תוכנית ההתנתקות. נעמיד את הטענות לפי אותו סדר שהועמדו הטענות לעיל – האחת מול השנייה.

א. עוד קודם לכניסה לדיון ההלכתי, יש לבסס את העיקרון שממשלת ישראל חייבת לפעול לאורו. עיקרון זה הוא טובת האומה הישראלית. ממשלת ישראל חייבת לעשות כל דבר שהיא סוברת שהוא טוב יותר לאומה הישראלית. תוכנית ההתנתקות טובה לאומה הישראלית, מסיבות רבות ומגוונות: היא מונעת את בידודה של מדינת ישראל באומות, היא מקדשת את שם עם ישראל רודף השלום

בעולם, היא מורידה את הסיכון הביטחוני ממדינת ישראל, היא מורידה את העול המוסרי של היותנו עם השולט על אנשים ללא זכויות אזרח, היא טובה לכלכלת ישראל והיא טובה גם לשלום הפנימי. בשל כך ממשלת ישראל חייבת ללכת בדרך זו. ריבוננו של עולם נתן את ארץ ישראל לעם ישראל כדי שיהיה טוב לאומה, ובמסגרת זו הממשלה פועלת בתוך האומה.

ב. המהלך האלוקי הוא מהלך של שלום. יש צורך לחתור באופן מתמיד לשלום ולממש אותו. ממשלת ישראל אינה פועלת נגד המגמה האלוקית בשעה שהיא מבקשת להגיע להסדרים שונים עם עמי האזור, גם במחיר הסגרת חלקי ארץ ישראל להם.

ג. התוכנית אינה מנוגדת להלכה, והוכחה לדבר היא ריבוי הפוסקים (בעיקר מהעולם החרדי, אך גם בעולם הציוני-דתי) הסבורים כי מותר לתת שטחי ארץ ישראל לנכרים לצורכי שלום (עמדה זו לא נאמרה דווקא כלפי תוכנית ההתנתקות, ויש הסוברים אותה באופן עקבי אך טוענים שבמקרה של תוכנית ההתנתקות הדבר אסור כי אין בה בשורת שלום). הרמב"ן הוא יחיד בעמדתו, ואף שרבים מבין האחרונים סברו כי באופן עקרוני נפסק להלכה כי אכן קיימת מצוות ישוב הארץ, לא מצאנו כמעט מי שכתב שאחת ההשלכות שלה היא איסור מסירת שטחים. מעבר לכך, ייתכן כי הרמב"ן עצמו לא שלל את מסירת השטחים למען עם ישראל, בשעה שזה יותר טוב לאומה, או בשעה שהאומה מצהירה שאין ביכולתה לשמור על כל ארץ ישראל.

ד. לא ניכנס במסדרת זו ללאו של "לא תחנם". ברם, לכו"ע אין לאו זה עומד בפני מצבי פיקוח נפש.

ה. לממשלה יש סמכות לקבל החלטות היכן הגבול של מדינת ישראל יעבור. יש לה מסכות לצאת למלחמת רשות ולחייב את כולם למסור את הנפש עבור האומה, ועל אחת כמה וכמה יש בסמכותה לתבוע מתושבים לפנות את ביתם לטובת האומה. ההלכה מתירה גם פינוי קברים בשעה שמדובר בצרכי ציבור, ואין לך מציאות של צורך גדולה מזו שאנו מצויים בתוכה. זו משמעותה של ממשלה, שהיא פועלת לטובת האינטרס של כלל הציבור, ולעיתים תובעת מהיחיד לשלם את המחיר הכבד.

ו. השאלה האם התוכנית טובה לישראל או רעה מבחינה ביטחונית אינה שאלה הנתונה בידי פוסקי ההלכה. זה בדיוק סמכותה של ממשלה לקבוע זאת, ואין לאחרים סמכות לשלול את משימת הממשלה. מעבר לכך, תוכנית ההתנתקות מכוונת בכלל למטרות אחרות, כמו מניעת הסיכון הכללי הישראלי הגדול של שלילת הלגיטימציה למדינת ישראל שמתפתחת באירופה, וכמו הדאגה לביצור גבולות עם רוב יהודי מובהק כדי להסיר את סכנת המדינה הדו-לאומית. על כן, גם אם אין ערך ביטחוני לתוכנית, הממשלה חייבת לנקוט בה בשל פיקוח הנפש הלאומי שהיא באה למנוע.

ז. תוכנית ההתנתקות התקבלה בסמכות מלאה. על פי החוק בישראל ראש ממשלה מחוייב להחלטות הכנסת בלבד, והתוכנית נעשתה לאור החלטות הכנסת. היא התקבלה ברוב יהודי גדול, ולא ניתן לטעון לחוסר לגיטימיות שלה. חוסר הנוחות בדבר ניצול מניפולטיבי של החוק אינו מפקיע את סמכות הממשלה לקבל את ההחלטה. הרבה החלטות לטובת ההתיישבות התקבלו כך בשנים בהם תנועת ההתיישבות הייתה בשיא, ולא ניתן עתה לטעון כנגד חוסר הלגיטימיות ההלכתית שלהן.

כאמור לעיל, השוללים את הקריאה לסרבנות ולמרי אזרחי יכולים לסבור את כל הטענות דלעיל או את חלקן. ברם, אף אם הם שוללים את כולם, ואף אם הם סבורים כי אכן ההחלטה התקבלה בחוסר סמכות, עדיין יש להם בסיס הלכתי לטענה כי אסור לו ליחיד לנסות ולמנוע את התוכנית. התנגדות זו אינה תלויה בשאלה האם יש סיכוי למהלך ההתנגדות אם לאו.

מהם הנימוקים אשר יכולים לשלול הלכתית את ניסיונו של היחיד למנוע את תוכנית העקירה:

א. פיקוח נפש עמדתה ההלכתית של היהדות היא שיש להתפלל לשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו. אחת המשמעויות של מלכות היא העובדה שמחלוקות עמוקות באומה מוכרעות בבית המחוקקים או ברשויות אחרות של המדינה. העברת המחלוקת אל מעשה איש ואיש מסכנת את מדינת ישראל בסכנת קיום. אם הצבא יתחיל לקבוע אלו פקודות הוא מבצע ואילו לא, לא זו בלבד שיקרוס המבנה של המדינה והצבא לא יוכל עוד למלא את תפקידו, עוד תיתן לגיטימציה מוחלטת לסרבנות להגן על מפעל ההתיישבות ביש"ע, ומכאן עד לחורבן הדרך קצרה מאוד. מצבים של פיקוח נפש לאומי דוחים את השיקולים ההלכתיים האוסרים השתתפות בפנינו.

ב. ההתנתקות תמעשה כבר נעשתה ביום שהכנסת קיבלה את התוכנית. ההחלטה, גם אם נניח שהייתה ללא סמכות, כבר התקבלה, וכלל ישראל החליט שהוא מתנגד להמשך הישיבה ביש"ע. לפיכך אין עוד משמעות הלכתית לפעולתו של היחיד לנסות ולסכל זאת, כיוון שלא הוא עושה את האיסור.

ג. גם אם תוכנית זו אינה במסכות והיא מנוגדת לעמדת ההלכה בדבר התנהלותה של מדינת ישראל, אין אנו מתנתקים ממנה. הברית שנכרתה בין הציונות הדתית לבין מדינת ישראל לא התעלמה בעבר

מהעובדה שמדינת ישראל אינה מממשת את התורה במלואה, והדבר נכון לדאבון לבנו ביחס לנושאים רבים ומגוונים – מדיני ריבית שאינם על פי ההלכה ועד לנישואין וגירושין בפועל. ברית זו נכרתה בשל היותו שותפים ביישות הלאומית של כלל ישראל, ובשל כך אין אנו מנתקים עצמנו מהמדינה, ואין אנו מפסיקים לחגוג את יום העצמאות, ולהודות לריבוננו של עולם על כך שזיכנו לשוב לארצנו וליטול את האחריות להיסטוריה שלנו בידינו.

בשולי הדברים אעיר שתי נקודות המשמשות רקע לדיון:

א. ישנן שתי תפישות יסודיות של מהות יחסה של הציונות הדתית לתנועה הציונית בכללה ולמדינת ישראל בפרט. יש הסוברים כי עיקרה של תנועה זו היא ההזדמנות הדגדולה לממש את מצוות ישוב ארץ ישראל, שזו מהותה של יישות מדינית יהודית. מובן שיש תפקידים נוספים למדינה זו, אולם הבסיס הוא הקיום המצוותי, ומכאן אף נובע תוקפו של יום העצמאות. לעומת זאת, חלק אחר של פוסקי הציונות הדתית סבורים כי העיקרה או בעצם קיומה העצמאית של יישות מדינית, ושזו מהותה של ראשית צמיחת גאולתנו. ווודאי שישות זו חייבת להיות מכוונת בארץ ישראל, אולם היסוד הוא הארגון המדיני. נראה כי אף שאין למחלוקת זו קשר ישיר והכרחי לרוב הטיעונים שהועלו לעיל, יש לה השפעה רבה, ואנו מוצאים כי הרוב הסוברים את העמדה הראשונה תומכים בסירוב פקודה ובהתנגדות אזרחית לתוכנית ואילו רוב הסוברים כי העיקר הוא דווקא היישות המדינית - מתנגדים לניסיון למנוע בכלים אלה את תוכנית ההתנתקות.

ב. קיימת חובה של ממש לחשוב גם על היום שאחרי. התורה עצמה עוסקת אין ספור פעמים בשאלת היום שאחרי – משירת האזינו ועד לנבואות רבות. ביום שאחרי נצטרך לשוב ולחיות כעם אחד – גם בשל העובדות הקיומיות וגם בשל החשיבות ההלכתית וההתנגדות להפרדת הקהילות, כמו גם דברי חז"ל המרובים על חשיבות אחדות ישראל וקיומם כגוי אחד בארץ. כל עמדה חייבת להתחשב ביסוד עיקרי זה, ולפעול מתוך החשיבות העליונה של אחדות האומה. אין הדברים אומרים כי אחדות זו חייבת להתבסס חס ושלום על עקירת התורה, ולעיתים אין ברירה ולמען האחדות החיובית יש צורך להילחם על עמדותינו ולא להיות שותפים במהלכים מדיניים שונים, ואף להתנגד להם במעשים. ברם, יסוד היסודות הוא ההופעה הכלל ישראלית האחדותית.

עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל.